

Tollarna på Sörby ¹

Av Christoffer Toll

År 1525, då Karl V var romerska rikets kejsare, kom en man till Lutherstaden Wittenberg på flykt undan fientlig makt och grymhet med sin hustru, som var havande. Han hette Oswald Toll och hans hustru Margareta, och barnet, som föddes blev en son, Lucas, som växte upp i familjens hus vid Bürgermeistergasse under samma tid som då Luther, Melanchthon och Lucas Cranach hade hus i Wittenberg. Oswald Toll var träsnidare och samarbetade med Lucas Cranach om altartavlan i stadskyrkan.

Efter studier vid stadens berömda universitet, där Melanchthon var professor, tog Lucas Toll tjänst hos Tyska Ortens sista biskopar på Ösel i Estland som landskrivare, ett slags utrikesminister. Från tre sonsöner till Lucas, som deltog som svenska officerare i Trettioåriga kriget, härstammar släktens nu levande olika grenar. Den äldste sonens avkomlingar levde kvar Estland till 1939, då en pakt mellan Hitler och Stalin medförde, att alla tyskspråkiga måste lämna Estland, och hamnade i Posen, varifrån de 1945 måste fly undan ryssarna till Väst-Tyskland.

En av den tredje sonens avkomlingar blev rysk general och greve och deltog bl.a. i kriget mot Napoleon som generalkvartermästare och nämns i Tolstoys ”Krig och fred”. Hans avkomlingar lever i Polen och USA.

Från den andre sonen härstammar en preussisk, en finländsk och en svensk gren. Den finländska och den svenska grenen går tillbaka på två bröder, båda officerare i Carl XII:s krig med Ryssland och båda under tretton år krigsfångar i Sibirien. Efter freden i Nystad ville bröderna uppenbarligen inte bli kvar i det nu ryska Estland, och den äldre brodern slog sig ned i Finland. Han har i dag avkomlingar i St. Petersburg och i Sevastopol i Ukraina.

Om den yngre brodern Reinhold Gustaf Toll berättar hans sonson Gustaf Philip Adam Toll att farfadern ”ensam försvarade Regementets standar och knappt förmådde mera än att lemna det i Svenska händer, då han föll i marken, medför-

¹Föredrag av professor Christopher Toll i Sörby den 19 november 2003.

Frñ Ture Leonard *Klincowström*
 överstenarskalk, ∞ grev:an Hedvig von Fersen

Hedvig

∞ 1 Otto Reinhold *Möllersvärd*

överstelöjtnant

1799-1856 ∞ Nils *Toll* 1783-1862, överste, se nedan

∞ greve Kjell Henrik *Barnekow*

∞ greve Chr Axel Jakob *Duwall*

∞ 1 Lotten "Mor" 1844-1977

∞ 2 Adolf *Barnekow*

∞ Nils *Gyllenstierna*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

Charlotte

Lovisa "Mormor"

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

justitiekansler, exc. ∞ 2 Catharina Carlotta *Lejonhufvud*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

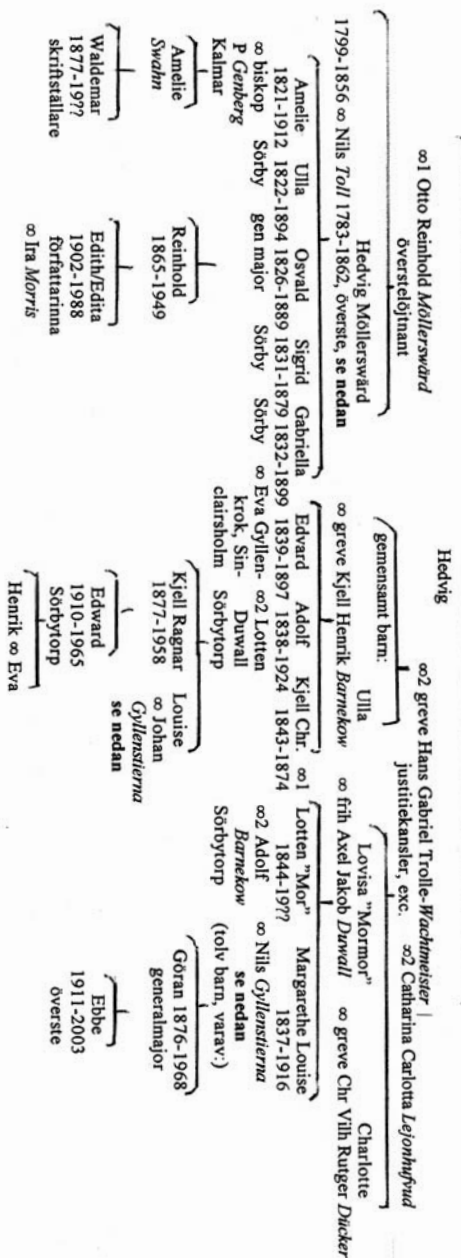
∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

∞ greve Chr Vilh Rutger *Ducker*

Frñ Nils *Gyllenstierna*, 1710-91, majör <syskon> Elsa Sophia *Gyllenstierna*, 1705-74 ∞ Reinhold Gustaf *Toll*, 1687-1751, överstelöjtnant

Frñ Carl Christopher *Gyllenstierna*
 1748-1811, överste

Nils, 1789-1865, Bjersgård & Krapperup
 vetenskapsman

Erik, 1825-1870
 rytmästare

Krapperup & Bjersgård *Duwall*, se ovan

Johan, 1857-1931
 majör, ∞ Louise

Barnekow, se ovan

Carl Gustaf *Toll*
 1741-1817, kapten

Marie Louise, 1797-1887, ∞ Frñ Gustaf Ph A *Toll*, 1782-1865
 överste, kammarherre

Gustaf Axel, 1831-1912
 generalmajör, hovmarskalk

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

Karl Oswald, 1862-1936
 generallöjtnant

"Tollarna på Sörby"
 Föredrag av professor Christopher Toll
 Sörby den 19. november 2003

des som fånge af förbiilande Ryssar. ... Hans fångenskap varade i 14 år och sedan han som språkkännare kunde begynna lära infödingar läsa, samt i Snörmakeri arbeten förtjena sjelf sitt uppehälle.”

När han kom tillbaka ur fångenskapen, utnämndes han till löjtnant och tillträdde kornettbostället Tostarp söder om Herrevadskloster. Knappt två mil nordväst om Tostarp ligger Bjersgård, där bodde landshövdingen friherre Axel Erik Gyllenstierna, och med hans dotter Elsa Sofia gifte sig Reinhold Gustaf 1730. På Tostarp föddes fem barn, av vilka Sophia Elisabeth blev gift med handlanden och tullförvaltaren Båth i Ystad. Vem som bestämde i det hemmet framgår av att det var hon som gav upphov till ett bekant talesätt genom att säga till sin man: ”Som du vill min vän, men här skall skåpet stå.”

År 1739 flyttade Reinhold Gustaf som ryttmästare till kaptenlöjtnantsbostället Mölleröd vid Finjasjön, där två söner föddes, Carl Gustaf, från vilken alla Tollar i Sverige härstammar, och Johan Christopher, släktens mest berömde son, som blev fältmarskalk, generalguvernör över Skåne och greve och dog på Beckaskog 1817. Från Mölleröd flyttade familjen till ryttmästarbostället Sandby kungsgård, där de bodde tills Reinhold Gustaf 1747 pensionerades som överstelöjtnant och de bosatte sig på kronohemmanet Nybo, nära Herrevadskloster, som Reinhold Gustafs änka köpte 1763. Om henne berättar professor Henning Pleijel i sin doktorsavhandling (Pleijel (1925)): ”I små omständigheter levde hon på sitt änkesäte Nybo, där hon dock med gammaldags gästfrihet mottog de herrnhutiskt intresserade prästerna och de kringresande diasporaarbetarna. Hon öppnade sitt hjärta för dem och studerade flitigt Zinzendorfs skrifter.” När hon dog ärvdes Nybo av två döttrar, och sedan också dessa dött 1810 och 1818, torde Nybo gått ur släkten. På Nybo bodde också Johan Christopher Toll under sina besök i Skåne, tills han 1780 som överste för Södra Skånska Kavalleriregementet fick flytta in på Beckaskog.

Johan Christopher Toll dog ogift, men hans äldre bror Carl Gustaf fick avkomlingar. Han var kapten först i fransk tjänst och sedan i svensk. Hans äldste son, Gustaf Philip Adam Toll, var överste och kammarherre och blev friherre enligt 37 § regeringsformen, vilket betyder, att hans friherrevärdighet ärvs endast till äldste sonen, son efter son. Han gifte sig på Krapperup med sin syssling Marie Louise Gyllenstierna, syster till den lärde baron Nils Gyllenstierna på Krapperup. En son och sonson till Gustaf Philip Adam Toll blev generaler, den senare, Karl Oswald Toll, var 1911-1918 överste för Wendes artilleriregemente i Kristianstad, innan han blev överkommendant i Stockholm. Han var min Farfar.

Men här och nu är det inte Gustaf Philip Adam och hans avkomlingar, som intresserar oss, utan hans bror Nils, som var den som bodde på Sörby. Innan jag

går över till honom och hans familj skall jag dock kort nämna den tredje brodern Axel, eftersom också han och hans avkomlingar var skåningar. Axel, som var ryttmästare vid Skånska Dragonregementet, gifte sig med sin bästa väns, kammarherre Carl Hallenborgs frånskilda fru, friherrinnan Brita von Schwerin, och fick med henne Hjularöd, nordväst om Övedskloster. Hallenborg och Toll förblev bästa vänner, och när det möttes, sade Toll till Hallenborg: ”Jag skall hälsa från vår fru.” Axel Tolls sonson, medeltidshistorikern kammarherre Hans Toll lät på Hjularöd arkitekterna Clason och Wahlman bygga en medeltida borg.

Nils Toll var född i Kalv i Älvsborgs län 1783 och blev med tiden major vid Skånska Dragonregementet och överste i generalstaben, efter att ha deltagit i kriget mot Napoleon i Pommern och i kriget mot Norge 1814. Han blev 1819 gift med Hedvig Möllerswärd, vars mor Hedvig Möllerswärd, född Klinckowström, sedan 1806 var omgift med excellensen greve Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister på Trolle-Ljungby och Årup, känd privatlärare och lärjunge och vän till Berzelius. Detta ledde till att Hedvig från 7 års ålder och till sitt giftermål med Nils Toll vid 20 års ålder växte upp och uppfostrades i det Wachtmeisterska hemmet. Och efter sitt giftermål var Hedvig och Nils Toll och senare också deras barn var välkomna gäster hos Hedvig Tolls styvfar, ja räknades till hans familj. Trolle-Wachtmeister välkomnade i ett brev sin styvdotters man Nils Toll med följande ord:

”Genom Ditt inträde i vår husliga krets, hafva dess redan mer än vanligt lyckliga förhållanden vunnit en vidsträckt tillökning; och om än vår Hedvig icke genom sina lyckliga egenskaper, långt före detta afbördat sin skuld för den vård jag henne lemnat, skulle jag anse mig derföre fullkomligt belönad, då jag genom henne nu blifvit så nära förenad med en man värd min hela aktning och tillgifvenhet. Dessa tänkesätt, min vän, i förening med det upprigtigaste förtroende, tillhöra Dig för lifstiden, och Du har gifvit mig de tillförlitligaste bevis af den genstämmighet hos Dig, som blifvit ett behov för mitt hjerta.” Och han slutar brevet ”Jag omfamnar Dig med den varmaste vänskap.”

På en lavering, tillskriven Fredrika Bremer, som också var gäst på Trolle-Ljungby, ser man Trolle-Wachtmeister med barn och styvdotter och dennas man Nils Toll och barnbarnen som änglar omkring Kristus på korset (bild). En teckning visar Trolle-Wachtmeister, hans tredje fru Sigrid f. Fleming och Nils och Hedvig Toll omgivande hans mor riksdrotsinnan, f. Sparre (bild föregående sida).

Det fanns ytterligare en förbindelse mellan excellensen Trolle-Wachtmeister och familjen Toll: Trolle-Wachtmeisters egendom Trolleberg utanför Lund arrenderades av Nils Tolls brorson Johan Toll, fil. doktor och baron vid faderns död, gift med Ebba Ramel från Övedskloster.

Familjen, som skulle komma till Sörby 1855, bestod av Nils och Hedvig Toll och deras fyra döttrar och en son. Köpet av Sörby möjliggjordes antagligen av det arv, som Hedvig fick 1854 efter sin kusin majoren Eric Babo von Rohr i Borgå, vars mor varit syster till Hedvigs far. Arvet gav henne minst 3 000 rubel silvermynt - beloppet kan jämföras med lön och uppehälle för ett år för major von Rohrs hushållerska, som var 100 rubel.¹²

Makarna Tolls äldsta dotter Amelie, född 1821, hade 1849 gift sig med dåvarande ecklesiastikministern fil. doktor Paulus Genberg, som hade varit professor i filosofi i Lund och 1852 blev biskop i Kalmar och 1871 en av de aderton i Svenska Akademien. Amelie både tecknade och målade porträtt i olja och akvarell, och omtalas Roosval & Lilja (1952-67, sid 460). En pennteckning av fadern Nils Toll av hennes hand finns bevarad (bild nästa sida). Hon var också författarinna med pseudonymen Lyseph Ly. I Kungl. Biblioteket har jag funnit en bok tillskriven henne med titeln "Wiljams hem, eller Den galda sommaren. För barn", tryckt i Lund 1839, då hon var 18 år.

Sedan kom Ulrika, kallad Ulla, född 1822 och också hon framstående tecknerska och nämnd i Svenskt Konstnärslexikon (Roosval & Lilja (1952-67)), där hennes "vackra och behagfulla teckningar med motiv från Borgholm" omtalas. Hon gjorde också porträtt - några finns i det Tollska släktarkivet (bild nästa sida). Sonen Oswald, född 1826, var officer och blev generalmajor. Och så fanns där ytterligare två systrar: Sigrid, född 1831, och Gabriella, född 1832.

Till våren 1855 bodde familjen i Lund i ett eget litet hus, men Hedvig Tolls längtan till landet kom familjen att köpa Sörby av någon, som hette Landegren. Redan månader i förväg skriver Ulla i sin dagbok: "Mamma lefver nästan bara i tankarna på vår flyttning till Sörby i vår." Det var en rätt omtumlad familj, som kom till Sörby. I samband med flyttlass och auktion i huset fick Nils Toll ett slag-anfall, från vilket han dock hämtade sig efter behandling med lavement och kalmel (kvicksilverklorid) och isblåsa på huvudet, och hos Hedvig upptäcktes en knuta i bröstet. Mamma Hedvig fick därför bara ett knappt år här på Sörby, innan hon 1856 dog i bröstkräfta, medan Nils Toll fick leva med sina döttrar på Sörby till sin död 79årig 1862. Den sista kvarlevande av familjen på Sörby var Gabriella, som dog här 1899.

Louise Gyllenstierna f. Barnekow (1867-1945) och gift med friherre Johan Gyllenstierna (1857-1931), som 1898 köpte det Barnekowska Spannarp, söder om Ängelholm, har i sin bok *Minnen från mor och mormor* från 1928 återgivit sin

² Eric Babo von Rohrs testamente av den 16.5.1853 i avskrift i Tollska släktarkivet.

mors, Lotten Barnekows, f. Duwall, beskrivning av "Familjen Toll på Sörby" (Gyllenstierna (1928)). Louise Gyllenstierna kom från Sörbytorp och hennes farmor var dotter till Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister och Hedda Klinckowström och alltså halvsyster till Hedvig Toll - man får se på släkttavlan - eller som hennes mor säger (s. 168): "Överste Nils Toll var gift med Hedvig Möllersvärd, som var dotter till morfars första hustru i hennes föregående giftermål. (Låter som en gåta.) Hon var således halvsyster till moster Ulla, min svärmor."

Och så fortsätter Lotten Barnekow: "När familjen Toll köpte Sörby erinrar jag mig ej, men bland mina första barndomsminnen äro besöken där. Morbror Nils var en liten man med stor böjd näsa och små pliriga illmariga ögon. Han var mycket satirisk" - han bråddes tydligen på sin farbror, fältmarskalken Toll, vars skarpa tunga var fruktad - "och njöt när han fick sina döttrar och andra att bli generade.

Jag kan knappast tänka mig honom annat än insvept i ett moln av tobaksrök från en lång pipa, som räckte honom nästan till knäna, där han med små, små steg struttade omkring i rummen. Vi voro alltid litet rädda för honom, men det var nog ej moster Hedvig, som med kraftig hand styrde huset. Det var nog en hård natur och mycket sträng. Sigrid berättade att hon vid aderton års ålder fick en örfil för att hon glömt hänga in sin klänning. Moster Hedvig bjöd på lakrits, som jag i smyg stoppade bakom kakelugnen i hennes sängkammare.

Jag glömmmer aldrig min beundran över Ewa Gyllenkrooks courage. Då vi stött framför gumman och åhört någon moralpredikan, knäppte Ewa med fingrarna mittför hennes näsa och utbrast: 'Jojo madame Knuttifnas!' - Det var ju en djärvhet utan like som förvånar mig ännu."

Jag skall tillägga, att Eva Gyllenkrok var dotter till baron F. G. Gyllekrok på Sinclairsholm, som genom henne kom in i Barnekowska släkten, sedan hon gift sig med Edvard Barnekow, son till Hedvig Tolls halvsyster, Ulla, f. Wachtmeister. Lotten Barnekow fortsätter: "Dottern Amelie blev gift med biskop Genberg, men de tre andra, Ulla, Gabriella och Sigrid, förblevo ogifta.

Efter föräldrarnas död skötte Ulla det inre hushållet och Gabriella det yttre. Sigrid hade en mera vanlig natur och vistades nästan aldrig i hemmet, där hon visst pinades av 'petigheter'. Ulla var litterärt bildad, kvick, rolig och skrev bra vers, målade små söta porträtt i sepia, där människorna hade stora ögon med långa ögonhår och ljusröda kinder. Hon var trots den bruna peruken in i det sista litet kokett.

Hon tog handskar på sig då hon gick över den två meter breda tamburen in i matsalen, ty "pigana kunde ju ha tagit i låset med otvättade händer". (Det var nog inte så ovanligt: jag minns från min egen barndom, att min Far brukade klaga över

att dörrvredena var kladdiga.) Varje morgon anslog Ulla en timme att städa i sin handkammare, man kunde nästan tro att Gabriella i ett anfall av vansinne hade ostädat där, ty vem eljest?

De voro mycket snälla, ehuru ytterst nedlåtande mot sina tjänare, och hade ett lustigt sätt att glädja dem. Så till exempel berättade de med stolthet om sin ljusa idé att giva sin trogna tjänarinna Johanna vit domestik varje jul, en aln mer för vart år, så att hon borde kunna sätta upp en vitvaruaffär, då hon var hos dem i över tjugu år. (Domestik är ett tätt bomullslärf, urspr. från Amerika, använt till lakan m. m.)

Något egendomligare än Gabriella Toll i lantbrukarkostym kan man ej tänka sig. Kort värkenskjol, trädbottnar, svart kappa kantad med femton centimeter bred hermelin, randigt förkläde, en stor käpp och kring den hucklade hatten ett stort blått flor. Ej var det underligt om barn blevo nästan rädda för denna underliga figur. Min son Edvard stod en gång som liten sexåring och stirrade på henne då hon kom i allén vid Torp. 'Mamma', undrade han, 'när får jag se alla de andra tanterna?' 'Det är bara en till!' (Sigrid hade dött redan innan Edvard föddes - Edvard skulle f.ö. dö 30årig och ogift på Romanäs sanatorium, ett icke ovanligt öde kring sekelskiftet 1900.) 'Det är bara en till', sade alltså hans mamma. 'Varför säger ni då alltid *tanterna tolv!*'

När någon ny bekantskap kom på besök, förevisades alltid hela hemmet och dess anordningar. Den 'gemensamma' salongen, med en Venusstaty över soffan, och så var sitt rum med dörr från salongen."

(Detta känner jag från mina farföräldrars och mitt eget föräldrahem, där nya bekanskap alltid fördes fram att beundra "fältmarskalkssakerna", minnena efter fältmarskalken Toll: hans marskalksstav och grevbrev, ett miniatyrporträtt med en lock av hans hår, hans sigill, där vapnet omgavs av alla svenska och ryska ordenskedjor, och hattar och värjor, som tillhört honom.)

"Gabriella skötte i många år med utmärkt nit och omsorg en arbetsförening, vars arbeten sedan såldes på auktion och de influtna medlen sändes ut till missionen! På dessa arbetsföreningar var hon som ett slags värdinna och oförliknelig var hennes värdighet då hon bjöd på kaffet, 'varen så goda', och aldrig har jag sett gummorna se så vördnadsfullt på kopparna. När de doppade sina bullar i kaffet var det nästan som om dessa nigit upp och ned!

Jag beundrade Ulla av hela mitt hjärta och kunde ej tänka mig större ära än att på något vis likna henne. Hon skrev en förskrift åt mig, men olyckligtvis fick jag ändå aldrig hennes vackra och vårdade stil. Hon var jämnårig med moster Charlotte Dücker, (på Uddarp, Hans Gabriel Trolle-Wachtmeisters dotter i andra

äktenskapet, som faktiskt var 8 år äldre) och henne gränslöst tillgiven.”

Amelie Swahn, dotter till biskop Paulus Genberg och hans hustru Amelie Toll ger en ögonblicksbild från Sörby med morfadern Nils Toll och mostrarna:

”Det är eftermid. Solen är genom det med Caprifolium och Rosor tätt omflätade gallret, som utgör Verandah’sns Vestra gafvel, undanskymd för familjekretsen derinne: MOSTER GABRIELLA sitter i ljuf maklighet fördjupad i läsning af en rolig bok, medan MORFAR, med pipan, Caffékoppen (i det till tambouren öppnade fönstret) och med en tidning på knäet drar in blommornas balsamiska dofter och alltmera öfverlämnar sig åt den antågande middagsluren. Båda uppväckas ur sin tystnad genom ONCLE NILS GYLLENSTIERNA, som kommer in från Verandah’sns östra ingång.”

Här skall kanske inskjutas, att Nils Gyllenstierna var farbror till Louise Gyllenstiernas man Johan och gift med hennes moster, f. Duwall, som var dotterdotter till excellensen Trolle-Wachtmeister. Amelie Swahn berättar nu vidare:

”MOSTER ULLA återkommer från trädgården med en korg blommor. Det är så varmt att alla fönster äro öppna under marquiserna, och ur öfre tambourfönstret flägtar den röda gardinen för en lätt sommarvind. Från salongen hörs Beethovens ADELAIDE spelas av MOSTER SIGRID. Alla vänta med festlig glädje på Pappa, Mamma, Amelie, och Alfred, som skola komma samma afton.”

Amelie Swahns son, skriftställaren Waldemar Swahn, som var 22 år, när den sista mostern Gabriella dog på Sörby 1899, berättade femton år senare om mostrarna.

”Det var doften från några liljekonvaljer, som kom mig att tänka på Sörby och mostrarne. Sörby med sin undangömda gammaldags frid och mostrarne med sina varma hjärtan, förfinade sinnen och vida sidenklänningar. De voro min mors köttliga mostrar, men vi barn kallade dem också ’mostrarne’, kanske därför att vi hade så många tanter och grandetanter förut eller - och det är troligare - att de gamla goda damerna så gärna i en annan generation ville ha en fortsättning på mosterhäfden.

Redan innan verkligheten hade trätt emot mig, hade jag skapat mig en idealbild av dessa goda feer, som hvarje vecka sände långa, finpikturerade bref till mormor, aldrig glömde någon bemärkelsedag i familjen och hvarje jul uppvaktade med en ’låda’, fylld av både poesi och prosa. Denna låda, hvars inpackning måste ha beredt mostrarna minst lika mycket nöje som besvär, gaf i extrakt - så att säga - mostrarnas gifmilda natur, fina smak och praktiska förutseende - då det gällde andra. Där funnos härliga grawensteineräpplen, valnötter från egna träd, kryddof-tande vörtbröd, saffransbullar till julbordet, fullproppade med russin, onyttiga

saker för den yttre människans inre omhölje, böcker valda på kornet efter ålder och läggning samt slutligen små förtjusande onyttighetssaker - allt inlackadt i silkespapper, som luktade mostrarne.

Detta 'luktade mostrarne' är ett uttryck, födt af ett af de mest levande och fantasieggande intrycken från min barndom. Ty allt som kom från mostrarne - den minsta breflapp lika väl som den största kartong - förde med sig en svag, tjusande parfymdoft. Jag säger med flit tjusande, ty vid mognare år blef den för mig en konkretion av den förfining och den grand air, som fyllde *l'ancien régime*. Redan innan vi barn kunde läsa, förmådde våra små näsor sluta sig till hvilka bref som voro från mostrarne, och när ur någon av chiffonjéns lådor den välbekanta doften trängde fram, händet det, att vi ropade i korus: 'Här har mamma bestämdt något från mostrarne!'

Med barns vanliga lust att idealisera och frikostigt förstora hade vi åt mostrarne gifvit de gestalter, som sagan och häfden helst skänker sina stora och härliga kvinnor, och Sörby blef på samma sätt ett slott, fyllt af det underbaras tjusning. Det hjälpte icke att Mamma visade oss fotografier, där mostrarne sutto raka på obekväma stolar, mildt leende i enkla gråa sidenklädningar. Det hjälpte icke heller att Sörby i litografi och akvarell befanns vara en vanlig medelstor tvåvåningsbyggnad inbäddad i lummig grönska. Ty när barnlogiken och barnfantasien träffas, sluta de ett obrottsligt försvarsförbund. Och mot våra skäl att också kungen fotograferar sig enkelt ibland och att man aldrig kan se hur ett slott tar sig ut i bild, lönade sig ingen appellation ...

Så småningom fingo vi veta, att mostrarnes och mormors far, öfverste Toll, en ståtlig herre, hvars örnäsa och Magnus-Brahepolisonger uppväckte vår stora beundran - efterlämnat Sörby åt sina barn, af hvilka de tre döttrarne Sigrid, Ulla och Gabriella slog sig ned där som härskarinnor. Moster Sigrid var dock död, när vår barndom kom i medvetandets tecken.

I decennier sutto nu moster Ulla och moster Gabriella som 'frökvarne på Sörby', ömt vårdande sina kära minnen och lika ömt deltagande i allt som rörde familjen och dess utgreningar. Som barn hade de kysst den sista riksdrotsinnans lilla fina hand och hört stjuvforfadern excellensen Trolle-Wachtmeister berätta om Tjusarkonungen och hans hov, medan den gamles ögon långsamt följde porträttraden i salongen på Trolle-Ljungby. I rörd hågkomst bevarade de den store Berzelius, hvars vänliga leende brukade lysa mot dem, när de gläntade på dörren till excellensens laboratorium, och ännu på gamla dagar kunde de spritta upp ur sömnen vid ett doft vagnsbuller, som i drömmen blef dånet af riksdrotsinnans stora gula täckvagn, när den rullade genom Ljungby porthvalf med guldlivré på

kuskbocken och två lika kanariegula betjänter bakpå. Ibland när någon af dem domnat till i länstolen vid salongsfönstret och kaprifoliedoften från väggens spaljé kunde det hända att hon halfvaken tyckte sig se drotsinnans lifläkare assessorn eller slottsmålaren professor Way stå djupt bugande i dörren. Då log den gamla och vinkade ett vänligt 'stig på' med den genomskinliga handen ...

Lika lifligt dröjde mostrarnes tankar vid den oförgätliga lundatiden, då det Tollska hemmet var en af medelpunkterna för de litterära och musikaliska intressena i den lilla universitetsstaden - ett hem där enkelhet i lefnadssättet, fin bildning, spirituella och lärorika samtal vor det dagliga samlifvets bärande och befruktande faktorer. Där spelade fadern Haydns sonater på sin fiol, medan Lundagårds näktergalar svarade; där kåserade Thomander, C. A. Hagberg, och Nyblæus".

Här skall jag tillägga, att Johan Henrik Thomander var professor i dogmatik och blev biskop i Lund och en av de aderton, Carl August Hagberg var professor i estetik och moderna språk och även han en av de aderton och än i dag berömd för sina Shakespeareöversättningar, och Axel Nyblæus var filosofiprofessor. Andra som umgicks i det Tollska hemmet var teol. professorn Henrik Reuterdahl, som skulle bli statsråd, ärkebiskop och också en av de aderton, docenten Jacob Agardh, som blev professor i botanik, historieprofessorn Ebbe Samuel Bring och filosofen och dogmatikprofessorn Wilhelm Flensburg, som senare blev biskop i Lund. Man diskuterade Goethes storhet och jämförde "Figaros bröllop" med "Don Juan".

Och Waldemar Swahn fortsätter: "och öfver tröskeln till detta hem trädde en dag den unge professorn Paul Genberg, vältalaren i Tegnér's anda, filosofen och latinaren - han som en dag skulle ur systerkretsen bortföra mormor, i hvars gulnade skissbok man upprepade gånger finner fästmannens fina profil omväxlande med den unge Louis de Geers och flere af de män, hvilka i framtiden skulle sätta märke i svensk kultur och historia. I de låga djupa rummen med sina porträtt och gustavianska möbler skref mormor 'Williamshem' och moster Ulla präntade filosofiska reflexioner på franska i dagboken eller satt lutad öfver sin roll i det skådespel, där hon inför Lunds litterära publik skulle spela en heroisk eller mera 'mänsklig' kvinnoroll.

Till Sörby flyttade mostrarne i tidens fullbordan både sina konkreta och sina abstrakta minnen. Det blef deras otium och den säkra bryggan mellan det förflutna och det närvarande. Där åldrades kroppen, men själen bevarades lika frisk och ungdomligt mottaglig.

Det Sörby jag minns", fortsätter Waldemar Swahn, "låg i en bädd af grönska, som hade Skånes saftiga färg och samtidigt något af tropikens rikedom. Från böl-

jande sädesfält kom man plötsligt in i en icke högtidlig utan leende löfvalfs-skugga - om uttrycket tillåtes! Öfver vägen sträckte gamla träd sina vänliga armar, och bakom dem stod en kulle, där de hvita konvaljerna hade riksförsamling. Stannade man här och vände blicken åt andra hållet, hade den svårt att lämna en gammal byggnad, som var ömt omslingrad af murgröna, persikor, vildvin, klätterrosor och kaprifolium. Endast här och hvar på kortsidan mot vägen hade den ljusröda rappningen tillåtelse att titta fram. På fönsterposter och gaflar sutto hvita dufvor och blinkade mot solen, bina surrade och tystnaden låg andaktsfullt djup öfver det hela.

Någon grind tillhör icke mina minnen utan man trädde rakt in på gårdsplanen, där världens vänligaste och lataste hund med en svansviftning antydde, att passagen var fri. Bakom huset låg trädgården - en sådan trädgård, där en abbe kan drömma och en ung flicka sucka! Ty där växte det vilda och odlade i broderlig förning. Våldiga pioner sköto blodröda skott ur de oslagna gräsmattorna, och när provinsrosornas tid kom, bjödo de på en rikedom, som var öfverväldigande. I bakgrunden skymtade ett gammaldags lusthus, där en blomlig möbel på sköra spindelben hviskade sina minnen för tapeternas pastoralfigurer och humlorna spelade brumbas på rutorna. Ofta låg där på bordet en gammaldags bok i halffranskt band eller i sykorgen några bref med brutna munlack, ty till Sörby kom icke endast den vanliga posten utan ofta en konfidentiell gångpost från vänner och släktingar i trakten däromkring.

Det inre Sörby var liksom en reflex af det yttre - samma rika och vänliga stämning af gammaldags frid och hemtrefnad. Mitt första djupgående minne därifrån är ett stort halfmörkt rum, på hvars rutor vinrankorna knackade och hvars maskstungna golftiljor sågo ut som en plankarta i relief. Detta stora rum var fyllt af gigantiska möbler - en soffa som tycktes mig oändlig, och en säng med sparlakan. Där drunknade min lilla person i mjuka bolstrar under ett monumentalt sidentäcke, och när jag skulle tvätta mig på morgonen, måste jag klättra upp till det väldiga handfatet, ofvanför hvilket ett helt fång af styfmanglade handdukar riktade en allvarlig maning till min ännu barnsluigt outvecklade renlighetskänsla.

En trappa upp hade man till höger en liten matsal, hvars buffé rymde skatter af gammalt porslin, som skulle komma en samlare i våra dagar att smacka af förtjusning. Äfven med risk att de kära gamla mostrarnes minne får en fläck, måste jag afslöja den fruktansvärda hemligheten, att de vörnadsvärda damerna dagligen använde både vieux sèvres och gammalt ostindiskt. Mon dieu - antikvurmen hade ännu icke blifvit epidemisk, och så visste inte mostrarne bättre!

Husets största rum var emellertid salongen, som hade fyra fönster - och sträckte sig från långvägg till långvägg. I detta gemak voro släktingarna från fäderna och

möderne koncentrerade. Här pickade pendyler och utmättes tiden af trogna slagverks silfverklang. Från den fria långväggen skådade två ädlingar i olja ned på omgifningen: den ena var landshöfdingen friherre Klinckowström - ett typiskt Bredaporträtt” - och föreställande, får jag tillägga, brodern till överste Nils Tolls svärmor Hedvig Möllerswärd, som sedan gifte sig med excellensen Trolle-Wachtmeister.

”Den andre,” fortsätter Waldemar Swahn, ”var en Möllerswärd, avkonterfejad i en dräkt från 1800-talets början. Bland öfriga målningar erinrar jag mig endast en kyllerklädd herre med stångpiska och jovialiskt men på samma gång värdigt ansiktsuttryck. För öfrigt voro väggarna prydda med kopparstick, gravyrer och akvareller. Möbelen var hufvudsakligen gustaviansk och fätöljerna voro klädda med ståtliga gobelängbroderier (de s.k. Fersenska broderierna).”

Här måste jag åter avbryta för att förklara, att modern till Hedvig Klinckowström - överst på släkttavlan - gift först Möllerswärd och mor till Hedvig Toll och sedan gift Trolle-Wachtmeister, var född Fersen och syster till den mördade riksmarskalken Axel von Fersen. Fersen skriver i sin dagbok 1794 om systerdottern, som då var 17 år, att hon ”hade blivit stor och hade den härligaste hy, den var alldeles bländande,” och året därpå skriver han: ”Då jag på morgonen promenerade med Hedvig, sade jag henne, att jag ämnade resa följande dag. Det stackars barnet blev alldeles utom sig och det gjorde mig ont om henne. Jag misstänker att förutom den trevnad, som jag kunnat förskaffa henne, fanns där kanske en begynnelse till ömmare känslor. Hon kom och tog farväl av mig på aftonen sedan hon lämnat min mor. Hon tackade mig på det mest rörande sätt för min godhet mot henne och var gränslöst ledsen. Jag var mycket rörd däröver.” Efter hennes död 1810 - hon blev bara 33 år - skrev hennes andre man, greve Trolle-Wachtmeister, om henne: Hedvig var god, älskvärd, högt bildad och intagande, man kunde ej se ett behagligare väsen. En kort, treårig sällhet bereddes mig.” Det är hennes fiktiva dagbok, som Louise Adelswärd skrev och gav ut under titeln *Heddas journal 1935* (Adelswärd (1935)).

Men jag låter Waldemar Swahn fortsätta att berätta om Sörby: ”I anslutning till salongen låg ett förtjusande hörnkrypin, hvilket tjänstgjorde som kombineradt blomster- och biblioteksrum. Här slingrade sig rankväxter upp mot taket, här glödde rosor, fuchsior och pelargonior och från väggarne lyste det pressade guldets på kalvskinnbanden med deras skatter af klassisk visdom, fransk upplysningsfilosofi och romankonst ...”

I ett annat sammanhang nämner Waldemar Swahn, att Fritz von Dardel, som träffade Tolls på Årup, excellensen Trolle-Wachtmeisters andra fideikommiss, i sina

anteckningar anmärker att överstinnan Toll och hennes döttrar verkade en smula tillgjorda och ansträngt spirituella, och i sina minnen skriver Dardel: "Fru Toll var en liten spenslig, 30-årig dam med något sökt i sitt sätt och med en viss benägenhet att vilja vara spirituell. Hennes två 11- och 12-åriga döttrar" - alltså Amelie och Ulla - "gingo i moderns fotspår, de uppvaktade mig alltemellanåt med frukt eller blommor. 'Se här', sade den ena, i det hon räckte mig en immortell, 'ett minne från Sverige, som ni kan bevara under hela ert lif!'" (Dardel kom från Schweiz.) "Gubben Toll var en gammal torr och mager militär" - han var då 46 år - "med örnnäsa och ansågs vara snål. Förhållandet var emellertid, att han saknade förmögenhet och därför lefde på sin svärfars bekostnad." Före middagen läste Hedvig Toll predikan, varefter man från Årup åkte över till Trolle-Ljungby för att besöka riksdrotsinnan.

Waldemar Swahn tar de Tollska damerna i försvar, och menar att Dardel, som kom från det demokratiska Schweiz, inte förstod, att de var arvtagare av den ton och den kultur, som härskade i de gustavianska salongerna. Och Waldemar Swahn fortsätter: "De fyra flickorna Amelie ..., Ulla, Sigrid och Gabriella stodo på höjdpunkten av sin tids kvinnobildning. Deras begåvning var dock olika. Amelie och Ulla voro båda vad vi nu kalla intelligenta. Den förra mer djupgående och allvarlig, den senare kvick och rolig, underhållande genom sin litterära bildning, sin ledighet att skriva vers, måla och teckna. Gabriella ägnade sig mer åt det praktiska under det att Sigrid, som dog tidigt, icke tycktes ha trivts riktigt hemma. ..."

Så långt Waldemar Swahn.

Familjen vistades emellertid inte alltid på Sörby. Genom att Hedvig Toll alltså var styvdotter till Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister besökte man ofta denne på hans gods Trolle-Ljungby men också på Årup och Torp. Hos styvfadern träffade de också hans vän och läromästare Berzelius, så att Wachtmeister i sina brev till Berzelius också hälsar från Hedvig Toll, t.ex. i ett brev från 1824: "Min hustru och Fru Toll, som nu bredevid mig bråka med flor och biäffs, samt avundar min lugna skrifning, be mycket hälsa Professorn." Och i ett annat brev skriver han: "Hvad som månne blifva af detta bref jag nu begynner, må Gud veta, ty jag måste skriva det bredevid Fru Nathells fortepiano och Tolls viol, vilkas obarmhertiga duett immerfort surrar eller piper omkring mig; ..." Nathell var en studiekamrat till Berzelius från Linköpings gymnasium, som var riksdrotsinnans läkare och bodde på Trolle-Ljungby.

Inför en jul (1823) skriver Berzelius: "Då ÖL Toll och dess Fru förmodligen vid dettas framkomst Jula hos E. Exc. får jag ödmjukeligen anhålla at E. Exc. täcktes til dem framföra mina ödmjuka tacksägelser för de förträffliga Valnötterna, som

de haft den godheten at skicka oss.” Jag undrar, om man fortfarande kan plocka valnötter på Sörby?

Och så svarar Trolle-Wachtmeister Berzelius: ”Min hustru och Tollens förena sina nyårs välönskningar med mina.” Och i nästa brev till Berzelius heter det: ”Alla härvarande, Tollens deribland, hälsa mycket och gratulera på det artigaste till det nya året.”

Från en vistelse på Årup sommaren 1847 och umgänget med bl.a. Berzelius berättar Ulla Toll i sin dagbok i ett avsnitt, som utgivits av John Tuneld. Här heter det om ett möte med Berzelius: ”Hur glada voro vi icke alla att ännu en gång få vänligt sluta ring omkring den ädle mannen Berzelius som vi spå många år hållit af; och vi mötte honom alla vid planens början med de hjertligast kända välkomst-ord. Att se två ädle män omfamna hvarann som Morfar och han gjorde, det är vackert att se.”

Barnen Tolls förhållande till styvmorfadern Trolle-Wachtmeister kan illustreras av ett litet dokument, bevarat i det Tollska släktarkivet. Det har rubriken ”Underdånigaste supplik” och har ingivits till morfadern av de två äldsta systrarna Amelie och Ulla, då 19 och 18 år gamla, och har följande lydelse: ”I anseende till en liten förändring i vårt rum genom hvilken vi fått en passande plats för ett portrait öfver vår Soffa, våga vi i all ödmjukhet framställa den frågan om vår gode älskade Morfar ville tillåta oss att få hemta från Trolleberg det portrait af Morfar som för närvarande endast är till glädje för Spindlar, Flugor och andra insecter men som, i händelse bönen beviljas, skulle göra stor glädje åt oss att få hafva till dess vår älskade Morfar vill hafva det tillbaka.

Ödmjuka suplikanter: Amelie Ulla

Om svar anhålles i nästa bref.”

På baksidan har morfadern skrivit: ”Resolution. Å denna supplik kan icke bifall lämnas, alldenstund ifrågavarande konterfäj genom särskild Resolution denna dag redan blifvit skänkt till full ego åt Öfversten och Riddaren Herr Nils Toll, hos hvilken sökandena således hänvisas att sig anmäla, derest de så för godt finna; varande på samma gång de begge målningarne af Ljungby och Årup, som vid Trolleberg förvaras, öfverlåtne till bemålte Herr Öfverstes kära husfru, oss älskelig Hedvig Toll, såsom hennes välfångna gods och egendom. Årup 18 Sept 1840. TW /Wiking Karta 8 S Lösen 24 S”

Wiking, som kontrasierat resolutionen, torde vara betjänten. Man kan väl förmoda, att Nils och Hedvig Toll deponerade de undfångna tavlorna i döttrarnas rum.

Sista ordet ger jag till Lotten Barnekow, som slutar sin minnesbild av fröknarna Toll på Sörby med följande ord: ”Säkert är att ’flickorna Toll’ alltid förde med sig

en känsla av trevnad och belåtenhet, så att de voro överallt efterlängtade och avhållna. Varmt och djupt religiösa, verkade de mycket gott i församlingen. De vila nu i sina gravar på Sörby kyrkogård (bild). Murgröna täcker kullarna, och höga buskar bilda ett valv däröver. Ibland sitter jag en stund på den lilla bänken och känner livligt sanningen av, att även när de mest verk samma människor äro borta har deras liv dock varit som fotspår i sanden!”

Vad hände sedan? Äldsta dottern Amelie, som hade framträtt som författarinna under signaturen Lyseph Ly, hade flyttat hemifrån redan i Lund vid sitt gifte 1849 med dåvarande ecklesiastikministern och filosofiprofessorn Paulus Genberg. Sedan denne hade blivit biskop i Kalmar, bodde makarna på biskopsprebendet Ljungby, och efter att Paulus Genberg hade dött 1875 - han hade då några år tidigare blivit medlem av Svenska Akademien - levde Amelie Genberg i Kalmar, där hon dog 91årig 1912. När Berzelius mötte Amelie Toll och Paulus Genberg som förlovade, skall han ha sagt: ”När vetenskap och behag mötas, blir det en förening vars formel Herren Gud egenhändigt satt ihop.” Om Amelie Genberg f. Toll som änke-biskopinna på gamla da'r (bild) sades, att ”hon imponerade utan later på hög och låg, vann allas hjärtan genom sin människokärlek, sin förlåtande milda tolerans och sitt sant gudfruktiga sinne. Ingen vågade i hennes närvaro förivra sig eller säga något 'fult' ord. En höjning på hennes ögonbryn och ett drag av smärta kring de fint tecknade läpparna var tillräckligt för att återföra syndaren till ordningen. Hon hade i likhet med alla fint bildade kvinnor från 'l'ancien régime' förmåga att tala med alla sorters människor så att de blevo fångslade och tack samma - från vedgubben till landshövdingen.” Paulus och Amelie Genberg ligger begravda på Ljungby kyrkogård.

Av deras barn blev Axel Genberg överste efter att som kapten vid Vendes artilleri-regemente ha varit gymnastiklärare i Kristianstad. Jag har en liten julvers från Ulla Toll till systersonen Axel 1890, då han var kapten vid Vendes: ”Julen är inne! / Bullen så gul / Tag den som minne / Af barndomens Jul. / Dröm dig vid lyckliga julbordet se'n / Långt innan du blef en Kungens Kapten!”

Alfred Genberg blev borgmästare i Kristianstad. Gustaf Genberg var godsförvaltare på Åraslöf i närheten av Sörby, när han gifte sig med Eva Barnekow, dotter till Fredrik Barnekow på Åraslöv, som var kusin till Tollarnas halvkusin Adolf Barnekow på Sörbytorp.³ Gustaf Genberg skaffade sig sedan en egen gård Ljungbyholm, nära det gamla föräldrahemmet i Ljungby. Vad det blev av dottern Anna, som tog hand om sin mor på dennas gamla dagar, vet jag inte heller, utom att hon dog 79årig i Kalmar 1942.

Jag har bara kunnat följa dottern Amelie, som gifte sig med filosofidocenten och lektorn i Kalmar Oscar Svahn, och tre av deras sex söner: Waldemar, som var journalist och romanförfattare och författare till den nyss återgivna skildringen av Sörby, Ragnar Swahn, som var konstnär, och Åke Swahn, som var bankrevisor, konstsamlare och violinist. Det fanns ytterligare tre söner, som hette Thor, Folke och Harald, men dem vet jag ingenting om, utom att Folke blev lantbrukare. Åke Swahn var en god vän till mig och har berikat det Tollska släktarkivet med brev och dagboksanteckningar från Ulla Toll och också några teckningar av hennes hand.

Nils och Hedvig Tolls ende son Oswald hann bli chef för Norra Skånska infanteriregementet, generalmajor och generalintendent, innan han dog 63-årig 1889. Han hade flera söner: endast en blev kvar i Sverige, två utvandrade till USA, och den yngste, Reinhold, till England. Reinhold hade fyra döttrar, den äldsta Greta, var gift med Walther Thurnheer, schweizisk minister i London under andra världskriget - hon gjorde stora insatser för att hjälpa utbombade schweizare under blitzen - och den yngsta dog nyligen i London, nästan 96-årig. Mest känd är dottern Edith eller Edita, som hon kallade sig, som var gift med författaren Ira Morris, son till en amerikansk minister i Stockholm. Edita Morris var en känd författare på vänsterkanten - framför allt hennes "Flowers of Hiroshima" har översatts till många språk. Hon grundade också en internationell kulturell fredsstiftelse, Hiroshimastiftelsen, som delar ut ett pris på en miljon kronor vart annat år.

Av de ogifta döttrarna på Sörby hade Sigrid dött redan 1879 - av henne har jag en silhuett, som klippts på Sörby den 4. juni 1860 av studeranden Sven Bring, som skulle bli en känd översättare med Dantes Divina Comedia och texterna till Mozarts främsta operor bland sina verk. Ulla levde till 1894.

Sist dog Gabriella, då ensam ägare av Sörby, 1899. Strax före hennes död hade en god vän flyttat till henne, Maria Bergman, dotter till prosten Carl Abraham Bergman i Vinslöv, som också var god vän med och hade bott hos grevinnan

³ Om denne, som bl.a. var konsultssekreterare i Konstantinopel, se Callmer (1988).

Charlotte Dücker, excellensen Trolle-Wachtmeisters dotter, och familjen Barnekow på Åraslöv, med vars dotter Gustaf Genberg hade gift sig. Maria Bergman berättar i sina dagböcker om de båda damernas stillsamma liv under de få månader de fick tillsammans, med högläsning ur Missionstidningen och de ”Små hemlösa”, stickning av halsdukar för sjömansmissionen och missionsförsäljning, möten med ungdomsföreningen och arbetsföreningen, Gabriellas födelsedagsfirande med besök av Lotten Barnekow från Sörbytorp, Louise Gyllenstiernas ”Mor”, och Barnekows från Sinclairsholm, omväxlande med de båda damernas besök på Sinclairsholm, Sörbytorp och hos Charlotte Dücker på Uddarp och till Maria Bergmans syster Klara Bring på Oreberg utanför Vinslöv.

Gabriellas död tycks ha kommit oväntat - Maria Bergman berättar i sin dagbok för 1899: ”1 Mars Gabriela insjuknade i går afton i den stygga influensan. Vi andra äro krya. 2. I dag är G. rätt skral och har hög feber, men vi hoppas på Herrens hjälp. 3. G. bättre och jag är glad. Sjuksköterskan var här och fann ingen orsak till stor oro, ännu åtm. Gud gifve helsa igen! 4. Gabriela har stygg hosta som plågar henne mycket. Ibland blir jag orolig men vill kasta allt bekymmer på min trofaste Gud. Jag går här nu i all tystnad och ser till patienten. 5. Men ack, nu så förändradt! Doktor varit här hos vår sjuka och ger intet hopp! O, så sorgligt! 6. En svår natt! Tillståndet svagt! Ack, jag är så bedröfvad! Kl. 4 slut! O så underligt! Men Krist fröjde hennes själ i himmelrik, den kära Gabriela! Nu ligger hon så stilla och ljuflig.”

Om begravningen den 11. mars berättar hon: ”På morgonen kom Gustaf Genberg och vi hade en treflig frukost tillsammans. Sedan kom Alfred och vid 1tiden Axel. - Allt i ordning. Så bars den kära ut och vi bäddade ned henne i den stilla grafven. O, så svårt, så svårt! Jag är som bedröfvad. Genbergarne reste kl. 6 - sedan så tomt.”

Den 24. maj kom Anna Genberg. ”25-26-27 stökade vi i gömmorna med alla sina skatter. Trefligt att ha Anna men sorgligt rota i Gabrielas strumpor! 28. I kyrkan för sista gången! Och på liten visit på Torp på f.m. Dito till Sinclairsholm. 29-30 Riktiga stök dagar på Sörby med Anna. 31. Maj. I Kristianstad med Anna G. och undertecknade bouppteckningspapperet.” 1-2 juni packade Maria Bergman med Anna Genberg och sade farväl till alla Sörbybor hon haft beröring med, och den 3. reste de båda damerna, Anna till stationen för att ta tåget till Kalmar, och Maria Bergman fortsatte till Oreby. Så slutade den Tollska epoken på Sörby.

Och här kommer en liten epilög: En annan syster till Maria Bergman, Emma, gift med häradshövding Lindgren i Vassmolösa söder om Kalmar, var nära vän med Amelie Genberg, och hon eller hennes dotter Gerda, gift von Tell, fick efter Amelie Genberg en karljohanssäng, som stått i biskopshemmet i Ljungby. Gerda

von Tells dotter Ingegerd gav i sin tur sängen till sin släkting Björn Bergman, som i sin tur gav den till mig, så att den nu åter är i Tollsk ägo. Jag är honom tacksam för uppgifter om hans släkt och dess beröring med Tollarna på Sörby.

Det är märkligt, att Tollarna efter att ha haft Sörby i bara 44 år ändå efterlämnat ett så förblivande minne här. Hur det sedan gick med Sörby vet man väl bättre här i Sörby, så i stället för att uppmana till frågor - som jag i och för sig gärna besvarar efter förmåga - så är det snarare jag som får fråga, vad som sedan hänt på Sörby under 1900talet.

P.S.

Svar på min fråga fick jag genom en av åhörarna till föredraget, Sven Olof Persson i Stora Slätteke, Vinslöv, som jag tackar för uppgifterna att häradshövding Landergren (i Ulla Tolls dagbok kallas säljaren Landegren) haft Sörby före Tollarna, och att efter dem Sörby haft följande ägare (mina anmärkningar inom klammer):

Friherrinnan Thomasine *Wrede*, f. Gyllenkrok, från Sinclairsholm ägde Sörby 1899-1913 [änka 1888 efter kamreraren friherre Fabian Gustaf Wrede och syster till Eva Gyllenkrok, gift med Edvard Barnekow. Hennes dotter Eva var gift med Edwards kusinson Adolf Barnekow på Åraslöf, vars syster var gift med Gustaf Genberg, och], hennes dotter Elsa var gift på Sörby 1904 med överstelöjtnanten friherre Fredrik von Otter - deras son Göran föddes 1907 på Sörby och blev far till bl.a. Birgitta, gift med f. finansministern Kjell Olof Feldt, och hovsångerskan Anne Sofie von Otter.

Åren 1913-1916 ägdes Sörby av [majoren greve Patrick] *Hamilton*, [som när han flyttade till Malmö för att bli rullförlingsområdesbefälhavare,] sålde gården till arrendatorn, häradssdomare NN och fru Jennie *Tufvesson*.

Dessa sålde ca 1940 gården till Hilding *Hansson* och Nils *Jonsson* från Önnestad, som efter ett år arrenderade ut den till Olof Svensson från Önnestad och sedan till Bertil och Marta Jonsson från Önnestad. Nästa arrendator blev Erik († 1991) och Margit *Nygren*, som efter ett år köpte hus och åkermark 1945, medan Hilding Hansson och Nils Jonsson behöll skogen, som senare köptes av Hildings son Hans *Hansson*, nu boende i Gumlösa. Nygrens fick fyra barn, och sonen Tom övertog gården ca 1982 och bor där fortfarande. Föräldrarna flyttade till Vinslöv.

Boningshusets nedervåning skall vara byggd på 1700-talet, övervåningen på 1830-talet. Erik Nygren (ovan) renoverade huset på 1950-talet och kortade då av det och rev verandan.

Källförteckning

Otryckta källor

Björn Bergmans arkiv:

Maria Bergmans dagböcker 1898, 1899.

Tollska släktarkivet, hos Christopher Toll:

Kopia av Ulla Tolls dagbok (original i LUB).

Avskrift av brev från excellensen H. G. Trolle-Wachtmeister, Årup 2.3.1819.

”Supplik” av Amelie och Ulla Toll, odat., med påskriften ”Resolution” av H. G. Trolle-Wachtmeister, 8.9.1840.

Redovisning ... för aflidne Majoren Eric Babo von Rohrs efterlemnade ... qvarlåtenskap ..., Borgå 8.9.1855, och avskrift av hans testamente 16.5.1853.

Tryckta källor

Adelswärd, L., (1935), *Heddas journal, en ung herrgårdsfrökens dagbok 1794-1810*, 3. uppl., Wahlström & Widstrand, Stockholm.

Callmer, C., (1988), Adolf Barnekow. Adelsman och ämbetsman, *Meddelanden* 13/1988:59-75, Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul.

Gyllenstierna, L., (1928), *Minnen från mor och mormor*, Bonnier, Stockholm.

Pleijel, H., (1925), *Herrnhutismen i Sydsverige*, Svenska kyrkans diakonistyr., Stockholm.

Roosval, J., och G. Lilja (red.), (1952-67), *Svenskt konstnärslexikon*, volym 5, Allhem, Malmö.

Swahn, W., (1914), Fröknarna Toll på Sörby. Ett barndomsminne, *Svenska hem i ord och bilder*, årg. 2, nr 10.

Swahn, W., (1941), Ett högaristokratiskt bröllop i Skåne. Grevinnan på Uddarp och en herrgårdssidyll, *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, nr 193, 20.7.1941.

Swahn, W., (1942), *Ur minnenas sekretär 1*, Jonson & Winter, Stockholm.

Swahn, W., (1943), *Ur minnenas sekretär. 2. Från Kalmarsund till Stilla havet*, Jonson & Winter, Stockholm.

Litteratur

Barnekow, K., (1983), *Stråk i ett liv*, Ekstrand, Lund.

Genberg, A. C. K., (1839), *Viljanshem, eller Den glada sommaren: för barn*. Berling, Lund.

Elgenstierna, G. (utg.), (1919), *Svenska släktkalendern 1919 (årgång 7)*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm. [Genberg]

Elgenstierna, G (utg.), (1925-1936), *Den introducerade svenska adelns ättartavlor 1-9*, P.A. Norstedt & Sönders Förlag, Stockholm. [Barnekow, Duwall, Dücker, Gyllenstierna, Toll, Wachtmeister af Johannishus]

Linnström, H., (1883-4), *Svenskt boklexikon 1830-1865 1-2*, Linnströms, Stockholm.

Sejerstråle, N., (1976), *Hamiltonska slott och gårdar i Sverige : anteckningar*, Hamiltonska släktfören., Uppsala.

Toll, U., (1972), En sommardagbok, *Ale. Historisk tidskrift för Skåneland* 1972:5, sid 35-52.